

דף סיכום בחינה**מזהה בחינה: 001000270318 מזהה סטודנט: 286676****שם קורס: תורת המשפט**

מספר שאלה	הערה	ניקוד מירבי	ציון
1		17.00	15.00
2		17.00	
3		17.00	
4		17.00	17.00
5		17.00	17.00
6	תשובה יפה	17.00	17.00
7		17.00	17.00
8	תשובה יפה	17.00	17.00

0

ציון בחינה סופי : 101.00**הבחינה הבדוקה בעמודים הבאים**

מבוא לתורת המשפט

תואר ראשון – תשפ"ג (סמסטר א) – מועד ב
הפקולטה למשפטים – אוניברסיטת בר אילן

שאלון בחינה

מס' קורס: 99103-02
מרצה: פרופ' יאיר לורברבוים
מועד ב – 2.3.23
שעה: 9:00

הנחיות לבחינה

- במבחן שלפניך שמונה שאלות, מהן יש לענות על שש בלבד.
- 17 נק' לכל שאלה (סה"כ: 102 נק').
- אין לחרוג מ-500 מילים לכל שאלה.
- משך הבחינה – שעתיים (120 דקות).
- הבחינה היא ללא חומרי עזר (בחינה ב"חומר סגור").
- במהלך הבחינה מותר להשתמש בדפי טיוטה.
- מומלץ להבין היטב את השאלות בטרם תפנו להשיב עליהן. תשובה טובה נבחנת לא רק בנקודות ובטענות הרלוונטיות המועלות בה אלא גם בהימנעות מלהכביר נקודות לא רלוונטיות.
- תלמידים שקיבלו אישור מהרשות הרלוונטית באוניברסיטה (והם בלבד) רשאים לענות על השאלות בכתב יד, ואחר כך לסרוק את התשובות למערכת.
- בהצלחה!

פולר הוא נון פוזיטיביסט, לדידו לא ניתן לחשוב במנותק על משפט ומוסר. פולר מסביר את הקשר בין משפט למוסר דרך מושג שלטון החוק בעזרת 8 העקרונות (בהירות, יציבות, פרוספקטיביות, אי סתירה, התאמה בין החוק הנחקק לחוק הנאכף וכיו"ב). מטרת החוק היא הכוונת התנהגויות. רק באמצעות עמידה בקריטריונים ניתן להשיג את המטרה. חוק שלא עומד בקריטריונים אלו הוא לא חוק. ככל שעקרונות אלו מתמלאים מדובר בחוק שמצליח להכווין התנהגות. שלטון החוק הוא עניין לדרגה. עקרונות אלה הם פורמלים, פרוצדורליים אך פולר סבור עמידה בהם יוצרת הכרח כי החוק מוסרי. לדידו חוק לא מוסרי הוא לא חוק. העקרונות נקראים "המוסר הפנימי של החוק". פולר סבור כי המוסר הפנימי של החוק קשור באופן ישיר לתוכן החוקים, למוסר החיצוני של החוק. כך למשל, דוגמת הנאצים- מבחינה היסטורית מעמיקה עולה כי המשטר הנאצי לא עמד בקריטריונים ולכן לפי פולר כלל לא מדובר בחוק, משום שהתוכן שלו רע מאוד. דוגמה נוספת היא שחוק חייב להיות כללי (לא יכול להיות שכל החוקים יהיו צוים ספציפים). ניתן להבין זאת דרך המשפט "מה ששנוי עליך לחברך לא תעשה" כלומר, אם גנב רוצה לגנוב הוא לא ירצה שיהיה חוק כללי שמורה כי מותר לגנוב וזאת משום שהוא לא רוצה שיגנבו מימנו. הכלליות של החוק מעידה בהכרח על הרציונליות שלו ומעידה על המוסריות שלו. לאור האמור, תורת המשפט של פולר נקראת "משפט טבעי פרוצדוראלי".

רז הוא פוזיטיביסט, מאמין בהפרדה בין משפט למוסר. רז יבקר את טענתו של פולר, לדעתו יש לחשוב במנותק על משפט ומוסר. יש להבחין בין שאלת תוקף החוק לשאלת חובת הציות לחוק. כדי לדעת האם מדובר בחוק יש לבחון האם החוק עומד ב-8 הקריטריונים של פולר. אם החוק עומד בקריטריונים אלו הרי שמדובר בחוק. חוק יכול להיות מוסרי אך יכול להיות גם מאוד לא מוסרי. שאלת תקפותו של חוק לא מעידה על המוסריות שלו, אין כזה דבר מוסר פנימי לחוק- הקריטריונים הם פורמליים בלבד. לאחר הבדיקה, אם גילינו שמדובר בחוק ניתן לבחון האם החוק הוא מוסרי או לא- זהו המוסר החיצוני של החוק. ככל שהחוק מוסרי, ניתן לציית לחוק. ככל שהחוק לא מוסרי ניתן לבחור לא לציית לו. רק כך נבחין בין המצוי לראוי ונדע לבקר את החוק. רז מאמין כי מעלתו של החוק היא היכולת להכווין התנהגות כפי שהמעלה של הסכין היא החדות שלה. ככל שהקריטריונים מתמלאים הרי ששלטון החוק מתמלא בצורה טובה יותר. הסכין יכולה לעשות דברים רעים מאוד אך יכולה באותה המידה לעשות דברים טובים מאוד, תלוי איך משתמשים בה. כך גם החוק, ניתן להצליח להכווין התנהגות ולעשות דברים טובים אך ניתן גם לעשות דברים רעים מאוד. גם רז נעזר בדוגמת הנאצים, לדידו הקריטריונים אכן נתמלאו, המשטר היה ברור בהיר יציב וכו' אך המשטר עצמו היה רע מאוד ולא מוסרי. רז לא מאמין בקיום משפט טבעי.

תשובה יפה, אך היה מקום לציין ולהרחיב על כך שלשלטון החוק ערך ננטיבי.

15
(1)

גנז במאמרו מציג 4 צידוקים לחובת הציות לחוק. השלושה הראשונים של סוקראטס (הסכמי, אסירות תודה ותוצאתני) והרביעי של הארט (הגינות). גנז פוסל את הצידוק של ההסכם ואסירות התורה ומבסס את חובת הציות לחוק על הטיעון התוצאתני בשילוב עם טיעון ההגינות. לפי גנז חובת הציות לחוק אינה מוחלטת ואוניברסלית, זוהי חובה יחסית "חובה לכאורה". יכולים להיות שיקולים נגדיים שכריעו כי מוסרי יותר לא לציית לחוק. הצידוקים:

הכרת תודה - אם מישהו עשה לך משהו טוב עליך להכיר לו תודה על כך, אתה לא יכול להיות כפוי טובה. החוק עשה לך טוב ולכן עליך להכיר לו תודה ולציית לו. (ביקורת: 1) ניתן להכיר תודה במגוון דרכים, למה דווקא בדרך של ציות לחוק? (2) ייתכן שהטוב נעשה "על הדרך", בדרך להשיג מטרה שלטונית ולכן אין סיבה להכיר תודה לחוק.

הסכם (החובה לקיים הבטחות) - הבטחת ולכן עליך לקיים. הטיעון מתבסס על ההנחה שהאדם הבטיח לציית ולכן עליו לעמוד בהבטחתו ולעשות כן. מניין ניתן לבסס את ההבטחה (ההסכם)? יש שיטענו כי הסכמה מפורשת מכוח ההשתתפות במשחק הפוליטי ויש שיטענו הסכמה מכללל מכוח שהות במדינה. הביקורת: קשה לבסס הסכמה.

תוצאתני (יעילות) - הציות לחוק יוצר טוב (מוסדות משפטיים). יעיל לנו שיש מערכת משפט, התוצאה של קיום מוסדות משפטיים היא יעילה ולכן כדי למנוע את הרע שבהיעדר מוסדות אלה עלינו לשאת בנטל ולציית לחוק. הביקורת אומרת כי גם אם בני אדם יפרו המוסדות לא יתבטלו, צריך מסה קריטית של אנשים שלא יצייתו.

הגינות - מתבסס על שוויון בנטל. יש נטל כדי לייצר את הטוב, לא יהיה הוגן אם לא נישא בנטל. ניתן להבין את טיעון ההגינות בשני אופנים:

צדק מתקן - בני האדם נשאו בנטל כדי ליצור את הטוב ולכן עליך להשיב להם ולשאת בנטל. מדובר על מעין חובת השבה חוזית, אחרים נשאו בנטל לייצור המוסדות המשפטיים ומערכת המשפט ולכן כעת עליי להשיב להם ולשאת עימם בנטל. הביקורת לטיעון זה דומה לביקורת על ההסכם, לא מבסס חובת ציות.

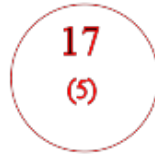
צדק חלוקתי - מדבר על שוויון בחלוקת הנטל. לא יהיה פייר אם חלק יישאו ביותר וחלק בפחות. יש נטל בייצור הטוב וכולם צריכים לשאת בו באופן שווה.

גנז טוען כי שילוב של טיעון ההגינות והטיעון התוצאתני הוא זה שמבסס את חובת הציות לחוק. כדי לבסס את הטיעון צריך הסכמה. גנז טוען כי כאשר מדובר במוסדות משפטיים שאתה נהנה מהם לא צריך הסכמה הואיל ומדובר בעקרונות מוסריים. טיעון ההגינות מדבר על שוויון בנטל בעוד שהטיעון התוצאתני מדבר על מניעת הרע בהיעדר מוסדות משפטיים. הפרות חוק גוררות הפרות חוק נוספות עד לכדי ביטול הטוב ולכן שני הטיעונים משלימים זה את זה. אם הפרות חוק לא היו גורמות נזק לא היה ניתן לבסס את הטיעון, שכן אז הנזק היה אפסי.

17
(4)

רז הוא פוזיטיביסט, מאמין בהפרדה בין משפט לבין מוסר. לדעתו של רז שלטון החוק הוא לא שלטון החוק הטוב, במובן שהוא לא קשור לכל מיני ערכים מוסריים כגון צדק, טוב וכו' וזאת בשונה מהדעה של ברק. לפי רז יש להבחין בין שאלת תוקף החוק לשאלת חובת הציות לחוק. כדי לדעת האם מדובר בחוק יש לבחון האם החוק עומד ב8 הקריטריונים של פולר. אם החוק עומד בקריטריונים אלו הרי שמדובר בחוק. חוק יכול להיות מוסרי אך יכול להיות גם מאוד לא מוסרי. לאחר הבדיקה, אם גילינו שמדובר בחוק ניתן לבחון האם החוק הוא מוסרי או לא. ככל שהחוק מוסרי, ניתן לציית לחוק. ככל שהחוק לא מוסרי ניתן לבחור לא לציית לו. רז מאמין כי מעלתו של החוק היא היכולת להכווין התנהגות כפי שהמעלה של הסכין היא החדות שלה. ככל שהקריטריונים מתמלאים הרי ששלטון החוק מתמלא בצורה טובה יותר. הסכין יכולה לעשות דברים רעים מאוד (לרצוח) אך יכולה באותה המידה לעשות דברים טובים מאוד (ניתוחים), תלוי איך משתמשים בה. כך גם החוק, ניתן להצליח להכווין התנהגות ולעשות דברים טובים אך ניתן גם לעשות דברים רעים מאוד. דוגמת הנאצים- המשטר הנאצי מילא את הקריטריונים של שלטון החוק, המשטר היה ברור בהיר יציב וכו' אך המשטר עצמו היה רע מאוד ולא מוסרי. **שלטון החוק הוא לא ערובה לחוקים טובים.**

ברק לעומתו מאמין כי שלטון החוק בנוי ממעין פירדמה משולשת, כאשר מעבר להיבט הפורמלי וההיבט היורידפרודנטלי יש גם את ההיבט המהותי. ההיבט המהותי מתייחס לתוכן החוקים, חוק שהוא לא מוסרי הוא לא חוק. יש עקרונות יסוד שהם בבסיס שיטתנו והם אלו שמגדירים את החוק. החוק לא יצליח להשיג את מטרתו (הכוונת התנהגות) אם הוא לא יעמוד בהיבט המהותי, התוכני. חוק הוא לא חוק אם הוא לא מוסרי. שלטון החוק מצביע על העובדה כי החוקים הם טובים ומוסריים ורק כך נוכל להכווין את ההתנהגות בהתאם לעקרונות היסוד של השיטה. דוגמת הנאצים- הקריטריונים של פולר לא נתמלאו ולכן לא היה שלטון החוק, התוכן היה רע מאוד.

הארט הוא פוזיטיביסט, מאמין בהפרדה בין משפט למוסר. התאוריה של הארט מתבססת על כלל חברתי. לדידו כלל משפטי הוא כלל חברתי. כלל חברתי הוא כלל הזוכה לציות פנימי, הצדקה של בני החברה, הם רואים אותו כראוי. מדובר במוסר נוהג ולא במוסר אידיאלי. לפי הארט קיים כלל, זהו כלל הזיהוי. כלל הזיהוי הוא כלל חברתי ומשפטי, כלל מסדר שני שתפקידו לזהות אילו כללים חברתיים הם גם כללים משפטיים. כלל הזיהוי נותן את התוקף לכללים חברתיים להיות כללים משפטיים אם כי לא ניתן לדבר עליו במונחי תוקף, כשם שלא ניתן לדבר על אורך המטר בפריז (הואיל ובפריז המציאו את המטר, הוא ההגדרה למהו מטר). כלל הזיהוי מקורו בחברה, יש עליו הסכמה. כלל הזיהוי בישראל מצביע על הכנסת ועל ביהמ"ש העליון והוא שנותן לה את הסמכות לחוקק חוקים ושחוקים אלו יהיו תקפים וראויים לציות. התאוריה של הארט מתבססת על ביקורת על התאוריה של אוסטין (תאוריית הפקודה). הארט מבקר את אוסטין על כך שאם חוקים מגיעים רק מהריבון יוצא מצב כאילו חילוף של ריבון מחליף את המערכת המשפטית כולה. כך למשל, אם מלך מתחלף כאילו כל המערכת המשפטית התחלפה (בפועל זה לא המצב). זוהי ביקורת האימפרסונליות של החוק. לדעת הארט לחוק יש ממד עצמאי, הוא לא תלוי בריבון. מרגע שהחוק נחקק ונכנס לתוקף הוא שריר וקיים ללא תלות שמי שיצר אותו. כאשר מתחלף הריבון לא מתחלפת מערכת המשפט כולה בשל הממד האימפרסונלי של החוק. כך למשל, כאשר שרר השלטון המנדטורי הבריטי בא"י והתחלף שלטון של המועצה הזמנית בא"י כלל הזיהוי חדל מלהצביע על המנדט הבריטי, כעת הוא נתן תוקף לפקודת המועצה הזמנית ולמרות שתוכן החוקים נשאר אותו תוכן (יבאו את החוקים המנדטורים לתוך החוקים של מ"י) מערכת המשפט התחלפה. חילוף מערכת המשפט מתרחש רק כאשר כלל הזיהוי מצביע על מערכת חדשה. מרגע שכלל הזיהוי הצביע על המועצה הזמנית החוקים היו תקפים מכוחה ולא מכוח המנדט הבריטי.

דבורקין הוא נון פוזיטיביסט, דוגל ב"משפט טבעי פרוצדוראלי" ומאמין שבמשפט יש עקרונות מוסריים שהם חלק בלתי נפרד מימנו, אלו הם עקרונות יסוד של השיטה. דבורקין לא יסכים עם הארט בנקודה זו, הוא מבקר את התאוריה שלו ואת כלל הזיהוי. לפי דבורקין קיימים עקרונות נוספים שמקורם ישירות בחברה והם לא עוברים דרך כלל הזיהוי. הסבר זה מרוקן מתוכן את הרעיון של כלל הזיהוי משום שהוא לא מזהה את כל הכללים ואת כל הנורמות בחברה. בכך, דבורקין מבקר את כלל הזיהוי שמצביע על החלפת מערכת משפט (כאשר כלל זיהוי נופל וכלל זיהוי חדש קם במקומו). לדעתו חילופי מערכת משפט וחילוף הריבון לא בהכרח תלויים בכלל הזיהוי וזאת בשל העובדה כי כלל הזיהוי לא מזהה את כל הנורמות והעקרונות בחברה, וממילא מדובר בכלל צר שלא יכול לזהות את כולם. דבורקין מבקר את הייחוס לפי מקור ולא לפי תוכן, לדידו צריך להתחשב בתוכן החוק ולפי זה לראות האם התחלפה מערכת המשפט, לא ע"י כלל הזיהוי שרק קשור לייחוס למקור. קיום העקרונות דוחה את השיטה של הארט ואת כלל הזיהוי (שהוא כביכול מזהה את כל הכללים המשפטיים, יש עקרונות שמזוהים מהחברה במישורין).

תשובה יפה

הארט מבקר את תאוריית הפקודה של אוסטין, לדידו התאוריה לא נותנת מעמד מספיק לממד הנורמטיבי של החוק. קיימות 5 ביקורות, אדון בשלוש מהן:

1) מהו חוק? לפי אוסטין חוק הוא פקודה מיצור תבוני אחד ליצור תבוני אחר, כדי להכווין התנהגות, ולנותן הפקודה יש כוח כלפי מקבל הפקודה. פקודה היא מבע רצון המלווה בסנקציה. אם מקורה של הפקודה היא לא בריבון או שאין סנקציה לא מדובר בחוק. בני אדם פועלים מהחשש להיענש, מהרצון להימנע מנזק. הארט מבקר זאת וטוען כי בני אדם לא תמיד פועלים בשל החשש שמא תוטל עליהם סנקציה, לעיתים רבות הם פועלים מתוך הכרה בסמכות. קיימת מערכת מסוימת, למערכת יש היררכיה ובני אדם פועלים כי הם מכירים בכך. כך למשל, בדוגמת האקדוחן- שודד בא לפקיד בנק ומאיים עליו לתת לו את כל הכסף בכספת. ובדוגמת המרצה- מרצה מטיל על הסטודנטים מלילות, לא ניתן להגיד שמדובר באותו סוג של פקודה. יש פקודה בממד הלשוני, זוהי דוגמת האקדוחן. לשון ציווי שמלווה אליה סנקציה. לעומת זאת, יש פקודה נורמטיבית, זוהי פקודת המרצה. בדוגמה זו לא פועלים מהחשש להיענש אלא פועלים כי מכירים בסמכות של המרצה, בהיררכיה הקיימת. הסנקציה היא בבחינת כלי עזר בלבד.

2) לפי הארט, קיימים 3 סוגים כלכליים:

כללים מטילי חובה- כללים שמטילים חובה לעשות פעולה או להימנע מעשיית פעולה (חוק העונשין).

כללים מעניקי כוחות- כללים שמעניקים לי את הכוח לבצע פעולה (חוק הירושה, חוק החוזים).

כללים מעניקי זכויות- כללים שמעניקים לי זכויות בנסיבות מסוימות (הזכות לבחור, חופש הביטוי).

הארט טוען כי תאוריית הפקודה מתייחסת רק לסוג מאוד מסוים של כללים, אלו הם כללים מטילי חובה. התאוריה מתעלמת מכללים מעניקי כוחות וכללים מעניקי זכויות, וזאת משום שהיא מצמידה את הסנקציה כמרכיב הכרחי. לפי אוסטין אם אין סנקציה לא מדובר בחוק. בפועל יש כללים נוספים, כך למשל חוק החברות נותן לנו את האופציה להקים חברה ולעשות אותה בע"מ, חוק החוזים מעניק לנו את היכולת להתקשר בחוזה ולממש את האוטונומיה שלנו באמצעותו. יש חוקים שאין בצידם סנקציה, וגם אם יש אז היא שולית. סנקציה היא לא המהות של החוק. אוסטין עונה להארט וטוען כי ניתן להתייחס לכל הכללים ככללים מטילי חובה, למשל אם לא ממלאים את דרישת הכתב בעסקת מקרקעין (ס' 8 לחוק המקרקעין) אז יש סנקציה שהיא בטלות החוזה. קלזון, שהיה קרוב מאוד בדעותיו לאוסטין, מוסיף כי הסנקציה היא העמדת כוחה של המדינה מאחורי הפעולה. בני אדם מתקשרים במישור המשפטי דווקא ולא עורכים הסכמים ג'נטלמניים למשל בדיוק מהסיבה הזו, כדי להעמיד את הכוח של המדינה מאחורי הפעולה, אחרת הם היו עורכים הסכמים ג'נטלמניים. הארט אומר כי הביקורת לא טובה, מדובר בתולדה הכרחית של פעולה ולא בסנקציה. מדובר בהיעדר כוח. כשאדם לא מעלה על הכתב עסקה שטעונה כתב הוא מלכתחילה לא עשה חוזה ולכן אין כאן סנקציה. סנקציה היא בבחינת כלי עזר והיא לא המהות.

3) הארט טוען כי לחוק יש ממד אימפרסונלי, אך התאוריה של אוסטין מתייחסת כאילו החוק קשור בריבון ולא עומד בפני עצמו. זאת משום שלא מדובר בחוק אם המקור הוא לא בריבון, כך למשל, אם מתחלף ריבון, לפי התאוריה של אוסטין מתחלפת מערכת המשפט כולה (תיאור שגוי של המציאות) זאת הואיל והחוק מקורו בריבון, הוא שואב את הסמכות שלו מהריבון ולא מהחברה. הארט טוען כי לא כך הדבר ומציג את כלל הזיהוי כפתרון לבעיה.

1) הארט הוא פוזיטיביסט, דוגל בהפרדה בין משפט למוסר. לפי הארט החוק הוא החוק הפוזיטיבי, אך ורק מה שרשום בלשון החוק. ככל שאין תשובה בלשון החוק הרי שיש לקונה. במצבים של לקונה הארט סובר כי השופט צריך להשלים את החסר ע"י היקש, אנלוגיות ועוד. גם במצבים כאלו, בהם אין מענה בחוק הפוזיטיבי, היינו רוצים שהשופטים יתנו מענה וזאת משום שתפקידם הוא פתירת כל הסכסוכים הבאים לפניהם. לפי הארט ס' 1 לחו"י המשפט מפנה לעקרונות המשפט העברי ומורשת ישראל ולכן מצבים של לקונות יידונו על פיהם. **סעיף מתיישב עם התאוריה של הארט במונח שאם אין חוק פוזיטיבי שנותן מענה ברור כתשובה לשאלה, הדבר יידון בדרך של היקש לאור עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של המשפט העברי ומורשת ישראל (כי החוק אמר).**

2) דבורקין הוא נון פוזיטיביסט, לדעתו יש עקרונות מוסריים, נורמות ושיקולים שהם חלק בלתי נפרד מהמשפט. כאשר השופט בא לדון ולפתור סכסוך המובא לפניו הוא נזקק לחוק הפוזיטיבי וגם לעקרונות מוסריים. את העקרונות שוקלים, מאזנים. עקרונות אלו נמצאים ביסוד מערכת המשפט שלנו ולא ניתן לחשוב עליהם במנותק למשפט. דוגמאות לשימוש בעקרונות אלה ניתן למצוא בפרשת ריגס, בלומפילד, פלונית. לפי דבורקין אין מצב של לקונה בחוק! החוק אף פעם לא חסר, תמיד יש עקרונות שהשופט נזקק אליהם בבואו לפתור סכסוך. ברור לכולם כי עקרונות אלו הם חלק בלתי נפרד מהמשפט. לפיכך, לפי דבורקין הפנייה לעקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום **תיעשה בכל מקרה**, לא במקרים של לקונות (אין לקונות בחוק). דבורקין מבקר את התאוריה של הארט, לדעתו להגיד שיש לקונה בחוק זה לייחס שק"ד חזק לשופטים. אם יש לקונה, השופט עדיין צריך להכריע בסכסוך שבא לפניו, זה תפקידו. במצב זה השופט "נכנס לנעלי המחוקק" וכאילו ממציא כלל חדש. זאת משום שלפי הארט אין עקרונות שהם פנים משפטיים, החוק הוא רק החוק הפוזיטיבי. הבעיות בכך הן ששופט הוא לא נבחר ציבור ולכן הוא כאילו חורג מתפקידו (אנטי דמוקרטי) ונוצר מצב של חקיקה רטרואקטיבית לכאורה משום שהשופט יוצר תקדים למקרים הבאים אך למקרה הספציפי הנדון יוצר חקיקה רטרואקטיבית. דבורקין טוען כי שיקול הדעת של השופטים הוא לא שיקול דעת חזק, ניתן לראות זאת מהסתכלות במציאות, שופטים לא פועלים ככה. השיקול דעת של השופטים הוא חלש וזאת בשל עקרונות מוסריים שהם חלק בלתי נפרד ממשפטנו. עקרונות אלה בין היתר נמנים בס' 1 לחו"י השפיטה, אך פונים אליהם (ואל עקרונות נוספים) בכל מקרה ומתחשבים בהם ללא קשר לחוק או לסעיף וזאת משום שהם חלק ממשפטנו. החוק הוא לא רק החוק הפוזיטיבי, הוא גם מכיל עקרונות מוסריים.

17
(8)

תשובה יפה